

گفتارهای شاهنامه

دوران ایران کهن

نویسنده: محمد رسولی

گفتارهای شاهنامه

(دوران ایران کهن)

محمد رسولی

انتشارات سبزان

سرشناسه	: رسولی، محمد، ۱۳۵۰ -
عنوان قراردادی	: شاهنامه. برگزیده. شرح
عنوان و نام پدیدآور	: گفتارهای شاهنامه (دوران ایران کهن) / محمد رسولی.
مشخصات نشر	: تهران: سبزان، ۱۳۹۹.
مشخصات ظاهری	: ۱۳۶ ص.
شابک	: 978-600-117-543-5
وضعیت فهرست نویسی:	فیبا
موضوع	: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه -- نقد و تفسیر Ferdowsi, Abolqasem. Shahnameh -- Criticism and interpretation
موضوع	: شعر فارسی -- قرن ۴ ق. -- تاریخ و نقد Persian poetry -- 10th century -- History and criticism
شناسه افزوده	: فردوسی، ابوالقاسم، ۳۲۹ - ۴۱۶ ق. شاهنامه . برگزیده . شرح
رده بندی کنگره	: ۴۴۹۵PIR
رده بندی دیویی	: ۱/۲۱۶۸
شماره کتابشناسی ملی	: ۶۲۳۹۷۳۸

انتشارات سبزان

میدان فردوسی - خیابان موسوی (فرست) - ساختمان ۵۴ تلفن: ۸۸۴۷۰۴۴ - ۸۸۳۱۹۵۵۸

گفتارهای شاهنامه

(دوران ایران کهن)

• نویسنده: محمد رسولی

• ناشر: سبزان

• خدمات نشر: واحد فنی سبزان

۸۸۳۴۸۹۹۱-۸۸۳۱۹۵۵۷

• نوبت چاپ: اول - تابستان ۱۳۹۹

• تیراژ: ۵۰۰ نسخه

• قیمت: ۲۰,۰۰۰ تومان

• چاپ و صحافی: کامیاب

فروش اینترنتی از طریق سایت آی‌آی‌کتاب www.iiketab.com

ISBN 978-600-117-543-5

شابک ۵-۵۴۳-۱۱۷-۶۰۰-۹۷۸

تقدیم به روان فردوسی بزرگ

«کاری از مؤسسه مطالعاتی بزرگمهر حکیم»

فهرست

سرآغاز	۹
گفتار اول	۱۱
شاهنامه چیست؟	۱۱
گفتار دوم	۱۴
دین‌باوری و خداپرستی در شاهنامه	۱۴
گفتار سوم	۱۶
اسطوره و تاریخ	۱۶
گفتار چهارم	۱۹
دوره‌های دوازده‌هزار سالی	۱۹
گفتار پنجم	۲۴
کیومرث در شاهنامه	۲۴
گفتار ششم	۳۰
هوشنگ در شاهنامه	۳۰
گفتار هفتم	۳۳
تهمورث در شاهنامه	۳۳
گفتار هشتم	۳۵
جمشید در شاهنامه	۳۵
گفتار نهم	۳۸
ضحاک در شاهنامه	۳۸
گفتار دهم	۴۱

فریدون در شاهنامه	۴۱
گفتار یازدهم	۴۴
منوچهر در شاهنامه	۴۴
گفتار دوازدهم	۴۷
نگاه نوین علمی به شاهنامه	۴۷
گفتار سیزدهم	۴۹
گفتار اندر زادن زال	۴۹
گفتار چهاردهم	۵۲
گفتار اندر زادن رستم	۵۲
گفتار پانزدهم	۵۵
جنگ‌های ایران و توران	۵۵
گفتار شانزدهم	۵۸
نوذر در شاهنامه	۵۸
گفتار هفدهم	۶۱
ورود رستم به میدان‌های رزم در شاهنامه	۶۱
گفتار هژدهم	۶۴
پادشاهی کی‌قباد در شاهنامه	۶۴
گفتار نوزدهم	۶۷
پادشاهی کی‌کاووس و رفتن او به مازندران	۶۷
گفتار بیستم	۷۰
رفتن رستم به سوی مازندران برای نجات کی‌کاووس	۷۰
گفتار بیست و یکم	۷۳
خوان اول رستم	۷۳
گفتار بیست و دوم	۷۶

۷۶	.....	خوان دوم رستم
۷۹	.....	گفتار بیست و سوم
۷۹	.....	خوان سوم رستم
۸۱	.....	گفتار بیست و چهارم
۸۱	.....	خوان چهارم رستم
۸۳	.....	گفتار بیست و پنجم
۸۳	.....	خوان پنجم رستم
۸۵	.....	گفتار بیست و ششم
۸۵	.....	خوان ششم رستم
۸۷	.....	گفتار بیست و هفتم
۸۷	.....	خوان هفتم رستم
۹۱	.....	گفتار بیست و هشتم
۹۱	.....	نبرد کاووس شاه با بربرستان و هاماوران
۹۳	.....	گفتار بیست و نهم
۹۳	.....	جهان آرای کاووس و پرواز وی در آسمان
۹۶	.....	گفتار سیام
۹۶	.....	سهراب در شاهنامه
۹۹	.....	گفتار سی و یکم
۹۹	.....	رسیدن سهراب به دژ سپید
۱۰۲	.....	گفتار سی و دوم
۱۰۲	.....	سیاوش در شاهنامه
۱۰۴	.....	گفتار سی و سوم
۱۰۴	.....	کشته شدن سیاوش
۱۰۶	.....	گفتار سی و چهارم

۱۰۶.....	کی خسرو در شاهنامه
۱۰۸.....	گفتار سی و پنجم
۱۰۸.....	کاموس کشانی در شاهنامه
۱۱۱.....	گفتار سی و هشتم
۱۱۱.....	لهراسب در شاهنامه
۱۱۳.....	گفتار سی و هفتم
۱۱۳.....	گشتاسب در شاهنامه
۱۱۵.....	گفتار سی و هشتم
۱۱۵.....	بهمن در شاهنامه
۱۱۷.....	گفتار سی و نهم
۱۱۷.....	همای در شاهنامه
۱۱۹.....	گفتار چهلم
۱۱۹.....	سرنوشت گشتاسپیان و پایان تاریخ دوره‌ی عهد کهن ایران
۱۲۲.....	مروری گذرا بر محتویات شاهنامه
۱۲۴.....	شاهنامه‌ی فردوسی در چه زمانی سروده شد؟
۱۲۵.....	شاهنامه چگونه تدوین شد؟
۱۲۷.....	تاریخ‌نویسی در ایران عهد کهن و باستان
۱۳۱.....	منابع
۱۳۳.....	نمایه

سرآغاز

تاریخ یکی از مهم‌ترین و ارزشمندترین دانش‌هاست که کاربردهای فراوانی برای جامعه‌شناسی، شناخت مردمان جامعه و حتی شناخت یک واحد سیاسی (به‌عنوان کشور) دارد.

تاریخ فقط قصه و داستان رویدادهای گذشته نیست که فایده‌ای نداشته باشد. تاریخ گذشته به انسان امروزی شناخت می‌دهد. با این شناخت و بینش می‌توان فردا را پیش‌بینی کرد و بالاتر از آن، می‌توان آینده را به‌درستی ساخت. شاهنامه‌ی حکیم ابوالقاسم فردوسی شرح تاریخ سیاسی - اجتماعی گذشته‌ی ایران است؛ یعنی تاریخ است. چون تاریخ علمی مفید است، مطالعه‌ی دقیق شاهنامه هم سودمند است. وانگهی شاهنامه غیر از مطالب تاریخی دارای ابیات حکیمانه و نیز مطالب گوناگونی است که در جهات مختلف، مفیدند و پرداختن به این کتاب ارجمند کاری لازم و سودمند است.

در این کتاب از قسمت تاریخ ایران در عهد کهن (پیش از باستان) گفتارهایی مفید را به اختصار تقدیم شما خوانندگان ارجمند می‌نمایم.

در نظر است سلسله‌ی نوشتاری در خصوص شاهنامه‌پژوهی و علوم بسیاری که در این کتاب بی‌نظیر وجود دارد، تقدیم خوانندگان گرامی نمایم که قسمت نخست آن در ذیل می‌آید.

پس به یاری یزدان، جلد دوم این کتاب از دوران ایران باستان و جلد سوم از تاریخ ایران پس از اسلام تألیف و تقدیم خواهد شد.

گفتار اول شاهنامه چیست؟

این پرسش به ظاهر ساده بسیار مهم، کلیدی و اساسی است. در این گفتار می‌کوشیم تا به این پرسش مهم پاسخ دهیم:

پاسخ این پرسش این است: شاهنامه روایت تاریخ ایران است. شاهنامه‌ی حکیم ابوالقاسم فردوسی دربرگیرنده‌ی تاریخ ایران از آغاز تشکیل دولت و ملت در ایران تا پایان دوره‌ی ساسانیان است. از آغاز تشکیل دولت در ایران، یعنی از زمان کیومرث تا پایان دوران ساسانیان، در شاهنامه بیان شده است. طول این مدت ۸۵۰۰ سال می‌شود. خوب است برای درک بهتر مطلب، راجع به کل تاریخ ایران توضیحی ارائه دهیم. این توضیح حائز اهمیت بنیادین است. لذا توجه به آن ضروری است. می‌توان تاریخ ایران را از آغاز تا امروز به سه دوره تقسیم کرد:

• دوره‌ی اول از آغاز تا پیش از مادها، از این دوره به‌عنوان «دوران کهن» نام می‌بریم.

• دوره‌ی دوم از مادها تا پایان ساسانیان، این دوره را «دوران باستان» می‌نامیم.

• دوره‌ی سوم را می‌توان دوران نو (تازه) نامید که از آن با نام «دوران اسلامی» هم یاد می‌شود.

شاهنامه دربرگیرنده‌ی تاریخ آن دو دوره‌ی اول است. دوره‌ی اول چیزی در حدود پنج هزار و سیصد سال است و دوره‌ی دوم تقریباً هزار و پانصد سال است. البته بین این دو دوره یک مقطع زمانی هم وجود دارد که مبهم است، یعنی گفته

نشده است؛ ولی ما الان به آن کاری نداریم. آنچه باید به آن توجه داشت این است که شاهنامه بیان تاریخ ایران در این دو دوره یعنی دوران کهن و دوران باستان است. در واقع، رویداد آغازین شاهنامه که با پادشاهی کیومرث شروع می‌شود، مربوط به زمانی در حدود ده هزار سال پیش است و دوران باستان نیز از زمان حدود سه هزار سال پیش آغاز می‌شود. ما وقتی شاهنامه می‌خوانیم، با رویدادهای چنین زمانی مواجه هستیم. اگرچه تکرار مطلب می‌تواند ملال‌آور باشد ولی به جهت اهمیت موضوع به‌طور تکراری عرض می‌نمایم که شاهنامه دو مقطع از تاریخ طولانی ایران را یعنی تاریخ دوران کهن (از حدود ده هزار سال پیش) و تاریخ وقایع ایران باستان را (از زمان در حدود سه هزار سال پیش) برای ما روایت می‌کند.

با توجه به ادعایی که مطرح شد، ممکن است برای هر شنونده‌ای این پرسش مطرح شود که: اگر همه‌ی آنچه در شاهنامه نوشته شده تاریخ محض است، پس چرا برخی مطالب یا موجودات شاهنامه با زندگی واقعی آدمی تطبیق ندارند؟ برای مثال، در شاهنامه از عمرهای خیلی طولانی سخن گفته شده است، مثلاً گفته شده که جمشید هفتصد سال پادشاهی کرد؛ یا ضحاک هزار سال. مگر می‌شود انسان چنین عمر طولانی داشته باشد؟ یا اینکه قضایایی مانند وجود سیمرغ چیست؟ چگونه پرنده حرف می‌زند و کارهایی می‌کند که پذیرش آن با عقل جور در نمی‌آید؟!

این‌ها افسانه و اسطوره نیست و همه پاسخ دارد: نخست، جالب است یادآور شویم که در خود شاهنامه می‌گویید: «در این کتاب هر چه را متوجه نشدی یک رمزی دارد، آن رمز را پیدا کن».

تو این را دروغ و فسانه ندان	به یک سان روشن زمانه مخوان
از آن هرچه اندر خورد با خرد	دگر بر ره رمز معنی برد

برای مثال، اینجا دو پرسش مطرح شد که معمای آن‌ها را می‌گشاییم و رمزشان را می‌گوییم. راز طولانی بودن عمر برخی افراد در شاهنامه این است که آن‌ها یک تن نیستند بلکه نام فرد در واقع نام یک زنجیره‌ی پادشاهی است، یک سلسله است. جمشید نام سلسله‌ی جمشیدیان است. ضحاک سلسله‌ی ضحاکیان است که هزار سال بر ایران حکمرانی کرد.

سیمرغ نام سرپزشک شهر و پزشک حاذق دوران است. در واقع، با توجه به سایر ابیات شاهنامه و با توجه به دلایل دیگر کشف شده که سی مرغ نام پزشک است. چنان که در ادوار بعدی هم در آغاز نام پزشکان مهم، «سی» وجود داشته است. مانند سی مرغ، سی نا، سی نوهه و ... .

لذا شاهنامه تاریخ است و همه‌ی مطالب آن را باید به دید واقعی و جدی نگریست.

گفتار دوم

دین‌باوری و خداپرستی در شاهنامه

دعوت به خداشناسی و خداباوری و در نظر داشتن خداوند بزرگ و به یاد خدا بودن از جمله مأموریت‌های اصلی شاهنامه است.

شاید برخی که از دور به شاهنامه نگاه می‌کنند و با آن آشنایی لازم را ندارند این را ندانند که شاهنامه، بسیار زیاد، مفاهیم دینی را بیان می‌کند و خواننده را به دین‌باوری و رعایت مفاهیم مربوط به آن دعوت می‌نماید. شاهنامه، به گونه‌ای، آموزه‌های دینی را به‌طور کامل در خود دارد.

در این کتاب، بارها و به‌دفعات، انسان دعوت به سوی خدا می‌شود. در پژوهشی که اینجانب انجام دادم، متوجه شدم که شاهنامه آموزه‌های دینی را در پنج محور موضوعی ۱- خداشناسی ۲- معاد و باور به روز آخرت ۳- لزوم التزام عملی به دین ۴- نیکوکاری ۵- پذیرش نبوت و امامت بیان کرده است.

برای نمونه، راجع به خداشناسی و توجه به خدا، ابیات بسیار زیادی داریم از جمله:

به نام خداوند جان و خرد   کزین برتر اندیشه برنگذرد

جز او را مخوان کردگار جهان   جز او را مدان آشکار و نهان

همچنین درباره‌ی سایر مفاهیم دینی در شاهنامه‌ی فردوسی سخن بسیار رفته است. از جمله، در خصوص اعتقاد و ایمان به اینکه خداوند متعال بر همه چیز مسلط است و اراده‌ی الهی بر همه‌ی امور از کوچک تا بزرگ سیطره دارد، ابیاتی داریم که به‌روشنی این معنا را می‌رساند.

گفتارهای شاهنامه: دوران ایران کهن ■ ۱۵

بباشد به فرمان او هر چه خواست همه بندگانیم و او پادشاست
اندرزهای اخلاقی و دینی را در این کتاب شاهدیم. حتی در خصوص نهی از
منکر. مانند بیت:

بدو گفت کای ناز دیده جوان مبر دست سوی بدی تا توان
او راجع به اصل ذات اقدس الهی می‌فرماید:

به بینندگان آفریننده را نیننی مرنجان دو بیننده را
نیابد بدو نیز اندیشه راه که او برتر از نام و از جایگاه
سخن هرچه زین گوه‌ران بگذرد نیابد بدو راه جان و خرد
ستودن نداند کس او را چو هست میان بندگی را ببايدت بست
خرد را و جان را همی سنجد اوی در اندیشه‌ی سخته کی گنجد اوی
به هستیش باید که خستو شوی ز گفتار بی‌کار یک‌سو شوی

همچنین در ستایش پیامبر و پیامبری و نبوت و نیز در تشویق به
دوست داشتن اهل بیت نبوت و پیروی از امام معصوم در شاهنامه داریم که:

به گفتار پیغمبرت راه جوی دل از تیرگی‌ها به این آب شوی
چه گفت آن خداوند تنزیل و وحی خداوند امر و خداوند نهی
که من شهر علمم، علیم در است درست این سخن گفت پیغمبر است

و بسیاری ابیات دیگر در شاهنامه‌ی فردوسی وجود دارد که در تأیید و ترویج
آموزه‌های دینی و باورهای صحیح دینی می‌باشد.

بی‌دلیل نیست که شاهنامه را نه تنها یک کتاب بلکه کتابخانه می‌نامند، چون
علوم مختلفی در شاهنامه وجود دارد که از جمله‌ی آن‌ها مبانی دینی و اخلاقی
است.